

Jacek Adamek

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

DETERMINANTY NADMIERNEGO ZADŁUŻENIA – PERSPEKTYWA POŚREDNIKA MIKROFINANSOWEGO

Wprowadzenie

Ostatni raport Microfinance Banan Skins 2012 pt. *Staying relevant*¹ wskazuje ryzyko nadmiernego zadłużenia jako najważniejsze zagrożenie dla światowego sektora pośrednictwa mikrofinansowego. W opinii praktyków, inwestorów, regulatorów i obserwatorów tego elementu rynku finansowego z 79 krajów świata nadmierne zadłużenie jawi się, jako „(...) symptom głębszych problemów branży”² związanych z szerokim spektrum uwarunkowań kształtujących przestrzeń działania pośredników mikrofinansowych z jednej strony i odnoszonych do konsumentów ich usług z drugiej. Mając na uwadze powyższe, formułuje się cel prezentowanego artykułu, którym jest: zdefiniowanie, sklasyfikowanie i charakterystyka czynników tworzących środowisko sprzyjające powstawaniu zjawiska nadmiernego zadłużenia, opisanie praktyki funkcjonowania podmiotów mikrofinansowych, ze szczególnym uwzględnieniem czynników leżących po ich stronie. Realizacja tak wyznaczonego zadania opiera się na: a) opisie istoty zjawiska nadmiernego zadłużenia, b) klasyfikacji i prezentacji jego wybranych determinant oraz c) sformułowaniu końcowych wniosków odnoszonych do poruszonych w tym opracowaniu zagadnień.

Prowadzone w artykule rozważania oparte są na analizie literatury tematu oraz obserwacjach własnych autora, zajmującego się problematyką mikrofinansów.

¹ *Microfinance Banana Skins 2012. Staying relevant*. Centre for the Study of Financial Innovation, New York 2012.

² *Ibid.*, s. 7.

1. Nadmierne zadłużenie – istota

Zjawisko nadmiernego zadłużenia traktować należy jako cechę rynku kredytowo-pożyczkowego oraz jeden z wielu wymiarów ryzyka kredytowego, doświadczanego przez wszystkie strony transakcji kredytowo-pożyczkowej, tj. kredytodawcę, kredytobiorcę i ich otoczenie. W przypadku podmiotów mikrofinansowych oraz ich klientów nadmierne zadłużenie postrzegać można także przez pryzmat zniekształcenia naturalnych podstaw aktywności pośredników mikrofinansowych, przybierającego postać fundamentalnej zmiany uwarunkowań prowadzenia ich działalności i przejścia od środowiska właściwego dla występowania bariery podażowej do środowiska właściwego dla bariery popytowej. Sytuacja ta jest ciekawa i paradoksalna zarazem: ciągle jeszcze w przypadku mikrofinansów możemy mówić o tzw. luce absurdu, opisywanej z jednej strony przez³: a) 2,5 mld ludzi żyjących za mniej niż 2 USD dziennie (w tym: 1,2 mld za mniej niż 1,25 USD dziennie), b) 3,6 mld osób niemających dostępu do formalnych instytucji finansowych w krajach rozwijających się (w tym 1,8 mld o niezaspokojonym popycie na kredyt), c) 2,5 mld osób niewykorzystujących usług finansowych, z drugiej zaś – przez liczbę około 10 tys. zinstytucjonalizowanych pośredników mikrofinansowych, z których 3652 podmioty raportowane przez MicroCredit Summit Campaign obsługują ok. 205 mln klientów oraz 2000 instytucji mikrofinansowych, raportowanych przez MIX Market, obsługujących ok. 100 mln osób.

Istota nadmiernego zadłużenia może być charakteryzowana przez próbę definiowania tego zjawiska, które samo w sobie jest bytem złożonym i wielowymiarowym, odnoszonym do wszystkich stron i elementów tworzących przesłanki jego występowania oraz doświadczających jego skutków. Jak wskazuje analiza literatury tematu, pomimo wagi zagadnienia nadmiernego zadłużenia trudno jest doszukać się uniwersalnej definicji tego zjawiska (zob. tabela 1).

Według J. Schicks złożoność i wielorakość tych definicji staje się funkcją „(...) celu i perspektywy badania, dostępności danych, a co najważniejsze, pochodną nasilenia problemu zadłużenia, stanowiącego próg/granicę nadmiernego zadłużenia”⁴.

³ C. Lutzenkirchen, Ch. Weistroffer: *Microfinance in evolution. An industry between crisis and advancement*. Deutsche Bank Research current Issues Global financial markets. Deutsche Bank AG, Frankfurt am Main 2012, s. 4.

⁴ J. Schicks: *Microfinance Over-Indebtedness: Understanding its drivers and challenging the common myths*. CEB Working Paper No. 10/048. Centre for European Research in Microfinance, Université Libre de Bruxelles 2010, s. 2.

Tabela 1

Zróżnicowanie podejść do definiowania stanu nadmiernego zadłużenia

Klient instytucji mikrofinansowej jest nadmiernie zadłużony, jeśli nieustannie stara się dotrzymywać terminów spłaty i wielokrotnie musi podejmować wyrzeczenia celem spełnienia swoich zobowiązań kredytowych.
Ludzie są nadmiernie zadłużeni, jeżeli posiadane zasoby netto (dochody i zbywalne aktywa) czynią ich trwale niezdolnymi do pokrycia niezbędnych kosztów utrzymania i spłaty wymagalnego zadłużenia.
Nadmierne zadłużenie to sytuacja, w której stosunek zadłużenia gospodarstwa domowego wyznaczanego poprzez wartość rat kredytowych do jego miesięcznych dochodów netto, czyli miesięcznych dochodów brutto pomniejszonych o ponoszone w miesiącu wydatki z wyłączeniem kosztów obsługi długu, przekracza wartość 100%.
Indeks zadłużenia netto (IZN) = suma miesięcznych rat obsługi zadłużenia gospodarstwa domowego podzielona przez jego miesięczne dochody – <u>nadmierne zadłużenie</u> : jeśli 100% dochodów netto gospodarstwa domowego wykorzystano do obsługi długu (IZN \geq 100%) – <u>ryzyko stania się nadmiernie zadłużonym</u> : jeśli ponad 75% dochodu netto gospodarstwa domowego przeznaczono na obsługę długu (IZN 75%-100%) – <u>brak nadmiernego zadłużenia</u> : gdy mniej niż 75% dochodu netto gospodarstwa domowego przeznaczono na obsługę długu
Nadmiernie zadłużeni – to ubodzy przedsiębiorcy zaciągający kredyty (często od wielu instytucji mikrofinansowych) pozostające dla nich ponad możliwością ich spłaty.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Schicks: *Over-Indebtedness in Microfinance – An Empirical Analysis of Related Factors on the Borrower Level*. CEB Working Paper No. 12/017. Centre for European Research in Microfinance. Université Libre de Bruxelles 2012, s. 3; Mahmudul Alam Mahmud: *Does Microcredit Create Over-Indebtedness*. MPRA Paper No. 339124, Munich Personal RePEc Archive 2012, s. 2-3; R. Gravestijn, G. Ladesma, B. Simmes: *Over-Indebtedness*. Oikocredit International 2011, s. 3.

Bez względu na sposób definiowania nadmiernego zadłużenia wśród praktyków i teoretyków mikrofinansów panuje zgoda co do ważności tego zjawiska, rozpatrywanej przez pryzmat konieczności rozpoznania jego przyczyn i skutków oraz działań zaradczych wychodzących im naprzeciw. W tym miejscu warto podkreślić zróżnicowanie konsekwencji nadmiernego zadłużenia, dotyczących wszystkie strony związku kredytowego. Następstwa tego zjawiska (niebędące przedmiotem rozważań prowadzonych w tym opracowaniu) dotyczą zarówno wymiaru mikro, jak i makro. Odnoszą się one do zagadnień i problemów o charakterze finansowym, społecznym, psychologicznym czy politycznym. Dowodem potwierdzającym postawioną wyżej tezę może być indyjski kryzys zadłużeniowy, który dotknął mikropożyczkobiorców i mikrofinansowe instytucje kredytowe wraz z ich otoczeniem w stanie Andhra Pradesh oraz jego skutki, przybierające m.in. postać: samobójstw, upadłości mikroprzedsiębiorstw, korekty prawodawstwa regulującego działanie podmiotów mikrofinansowych, politycznej negacji poczynań czynników rządowych, gwałtownej zapaści na krajo-

wym rynku pośrednictwa mikrofinansowego czy też globalnej dyskusji o kondycji mikrofinansów i ich rzeczywistym obliczu⁵.

2. Nadmierne zadłużenie – przyczyny

Zdaniem autora poszukiwanie i opis czynników sprawczych nadmiernego zadłużenia winno być realizowane ze świadomością faktu, że tak jak konsekwencjom tego stanu możemy przypisać zróżnicowaną naturę, tak i jego przyczyny mogą czerpać swe podstawy ze źródeł o bardzo niejednorodnym charakterze, odnoszonym zarówno do beneficjentów aktywności mikrofinansowej, pośredników mikrofinansowych, jak i do szeroko rozumianego otoczenia, w którym przychodzi im realizować swe cele. Ważne jest także, aby studia nad tym zagadnieniem prowadzone były ze świadomością wagi analizowanego zjawiska i jego wpływu na współczesny obraz mikrofinansów. Kwestię tę podkreśla choćby M. Bateman, wskazując: „(...) wystarczy spojrzeć na Jobra, wieś, od której w późnych latach siedemdziesiątych zaczęła się historia Grameen Bank. (...) wieś ta nadal jest pogrążona w głębokim ubóstwie, niedostatku, industrialnym prymitywizmie. Co gorsza, zaczęła ona doświadczać zupełnie nowego, strukturalnego problemu – rosnąca liczba jej mieszkańców osiągnęła rujnujący ich poziom zadłużenia w lokalnych instytucjach mikrofinansowych, w tym i w Grameen Bank”⁶.

Zasadniczy podział czynników sprzyjających powstawaniu zjawiska nadmiernego zadłużenia może obejmować trzy grupy przyczyn, leżących po stronie mikrokredytodawcy, mikrokredytobiorcy i ich otoczenia. Innym sposobem klasyfikowania bodźców prowadzących do nadmiernego zadłużenia staje się także możliwość wyodrębnienia czynników: ekonomicznych oraz pozaekonomicznych czy też zależnych i niezależnych od stron transakcji mikropożyczkowej. Warto zaznaczyć, że wyodrębnione w różnych klasyfikacjach czynniki prowadzące do i/lub implikujące zjawisko nadmiernego zadłużenia mogą się wzajemnie uzupełniać i przenikać, co utrudnia ich ostry i jednoznaczny opis oraz przyporządkowanie do odrębnych podzbiorów.

Poniżej przedstawiona zostanie charakterystyka podstawowych przyczyn nadmiernego zadłużenia leżących po stronie instytucji mikrofinansowej. Wybór tego pola analizy nie jest przypadkowy, gdyż, w opinii autora, wypływa on z obserwowanej dychotomii celów i efektów działań podejmowanych przez pośred-

⁵ Szerzej np. w: *Andhra Pradesh 2010: Global Implications of the Crisis in Indian Microfinance*. CGAP Focus note No. 67, Washington, November 2010; *Microfinance in India. A Crisis at the Bottom of the Pyramid*. Legatum Ventures, Dubai 2011; M. Bateman: *Muhammad Yunus and the Faltering Reputation of Microfinance*. „India Microfinance”, March 2011.

⁶ M. Bateman: *Muhammad Yunus and...*, op. cit.

nika mikrofinansowego w obszarze jego aktywności kredytowo-pożyczkowej odnoszonej do: zaspokojenia zgłaszanego popytu na mikrokredyty, stabilności finansowej prowadzonej działalności, realizacji celów wynikających ze społecznej misji mikrofinansów.

Każdy związek kredytowy, również ten o charakterze mikrofinansowym, opiera się na dwóch filarach, jakimi są kredytobiorca i kredytodawca. Ich charakterystyki, uwarunkowania przyjmowanych postaw i działań, a także wzajemne relacje tworzą przestrzeń, w której rozwija się transakcja kredytowa, w tym i ta prowadząca do nadmiernego zadłużenia. Stąd też, podejmując próbę określenia czynników nadmiernego zadłużenia leżących po stronie pośrednika mikrofinansowego, wskazać należy na te: a) wpływające z przyjętej przez niego strategii rozwojowej i podporządkowane w większości przypadków dominacji celów biznesowych nad historycznym duchem i społeczną misją mikrofinansów, b) będące pochodną operacyjnej charakterystyki mikrofinansowych produktów kredytowo-pożyczkowych oraz c) odnoszące się do praktyk udzielania i egzekwowania należności kredytowych. Zbiór ów, zdaniem autora, pozwala zaprezentować rolę i znaczenie pośrednika mikrofinansowego w procesie kreowania stanu nadmiernego zadłużenia konsumentów jego usług.

Skupiając uwagę na pierwszym czynniku, łączonym ze strategią rozwojową podmiotu mikrofinansowego i jej konsekwencjami w obszarze filozofii jego funkcjonowania, na uwagę zasługuje fakt zmiany priorytetów działania tego typu jednostek i rozmijania się ich społecznej misji z kultem pieniądza, zysku, zwrotu z inwestycji i podnoszenia wartości dla właścicieli czy akcjonariuszy. Jak dowodzą liczne badania, proces zwiększania konkurencji wśród podmiotów mikrofinansowych i ich komercjalizacji staje się jednym z bardzo istotnych czynników charakteryzujących aktualne oblicze tych jednostek na lokalnych rynkach konsumentów ich usług⁷.

⁷ Warto w tym miejscu przywołać choćby wyniki badań opisujących relacje, jakie zachodzą pomiędzy efektami działania podmiotów mikrofinansowych a środowiskiem ich funkcjonowania, determinowanym poziomem konkurencji i komercjalizacji. Analizy te dowodzą, iż: wymiar tej konkurencji jest ujemnie skorelowany z wielkością i zakresem pożądanym efektów aktywności mikrofinansowej mierzonych przez efektywność i zyskowość pośrednika, wartość zwróconych pożyczek czy szerzej – zakres pomocy niesionej potrzebującym. Zob. E. Assefa, N. Hermes, A. Meesters: *Competition and Performance of Microfinance Institutions*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2029568, s. 24 i nast.

Ponadto badania te wskazują, że: zwiększony poziom komercjalizacji aktywności mikrofinansowej, łączony ze zwiększeniem konkurencji, przeorientowuje zachowania pośredników mikrofinansowych, podnosząc ich zainteresowanie finansową efektywnością prowadzonej działalności i oddalając zarazem od niesienia pomocy najbardziej potrzebującym. Zob. N. Hermes, R. Lensink, A. Meesters: *Outreach and Efficiency of Microfinance Institutions*. „World Development” 2011, Vol. 39, No. 6, s. 945.

Idea komercjalizacji instytucji mikrofinansowych znalazła podatny grunt rozwojowy w końcu lat 80. ubiegłego wieku jako wyraz akceptacji dla neo-liberalnych koncepcji, znajdujących swoje odbicie w sferze politycznej i ekonomicznej. Przesłanką działań komercjalizacyjnych w sektorze mikrofinansowym było przeświadczenie, że działanie takie stanie się podstawą: a) zmian rynkowych, odnoszonych do pojawienia się konkurencji wśród jego elementów, b) podniesienia poziomu ochrony konsumentów usług mikrofinansowych, c) zwiększenia efektywności procesów alokacji kapitału finansującego działalność mikrofinansową, czy też d) pojawienia się nowych produktów, dostosowanych do oczekiwań ich odbiorców. Z drugiej strony krytycy tego kierunku rozwoju podmiotów mikrofinansowych wskazywali, iż proces komercjalizacji aktywności mikrofinansowej: a) podniesie cenę dostępu do kredytów i pożyczek, prowadząc m.in. do ograniczenia możliwości oddziaływania tego instrumentu na zmniejszenie zjawiska ubóstwa lub wykluczenia finansowego, b) stanie się podstawą ograniczenia popytu na kredyt wśród ubogiej części społeczeństwa i skierowania uwagi pośredników mikrofinansowych na bardziej zamożną jego część, będącą dla nich grupą bardziej dochodową i zarazem obciążoną mniejszym ryzykiem transakcyjnym, c) poprzez kierowanie wypracowanych przez instytucje mikrofinansowe nadwyżek do ich udziałowców i menedżerów zamiast przeznaczenia ich na dalsze finansowanie prowadzonej działalności ograniczy społeczną misję mikrofinansów.

Rozpatrując kwestię związków omawianych wyżej procesów komercjalizacji i zwiększania konkurencji z nadmiernym zadłużeniem wypada zwrócić uwagę, że w praktyce działania te skutkują m.in. skupieniem instytucji mikrofinansowych na procesach zwiększających ich portfel kredytowy, opartych bardzo często na agresywnym marketingu, wykorzystującym niski poziom wiedzy finansowej mikrokredytobiorców oraz bazującym na skłonności do krótkoterminowej poprawy warunków ich życia przy równoległym braku świadomości konsekwencji, jakie rodzi owo zadłużenie, często obciążone bardzo wysokimi kosztami obsługi⁸. Przykłady tego typu zachowań odnajdujemy m.in. u podstaw kryzysów mikrofinansów doświadczonych w Indiach⁹ czy Bośni i Hercegowinie¹⁰. W krajach tych m.in. dynamiczny rozwój aktywności mikrofinansowej, mierzony przyrostem liczby klientów i ich koncentracji w ograniczonej liczbie pośredników mikrofinansowych, połączony równoległe z agresywnymi techni-

⁸ Szerzej w J. Schicks: *Microfinance Over-Indebtedness...*, op. cit., s. 9 i nast.

⁹ C. Lutzenkirchen, Ch. Weistroffer: Op. cit., s. 10.

¹⁰ K. Mauer, J. Pytkowska: *Indebtedness of Microcredit Clients in Bosnia and Herzegovina*. FSEE, Frankfurt am Main 2010.

kami sprzedaży produktów kredytowych, niemającymi nic wspólnego z racjonalizacją podstaw decyzyjnych kredytobiorców, doprowadził do stanu nadmiernego zadłużenia, implikując konsekwencje o charakterze ekonomiczno-społeczno-politycznym, dotykające wszystkie strony transakcji pożyczkowej.

Innym obliczem relacji przyjętej strategii rozwojowej pośrednika mikrofinansowego, opartej na koncepcji komercjalizacji i wzmożonej walki konkurencyjnej, jest problem niskiej jakości pracowników zajmujących się udzielaniem i egzekucją mikrokredytów przy równoległym dynamicznym wzroście takich transakcji oraz zagadnienie sprzyjających nadmiernemu zadłużeniu systemów motywacyjnych, wzmagających presję prosprzedażową, pomijającą aspekt rzetelnej oceny zdolności kredytowej, a tym bardziej społeczno-socjalną misję mikrofinansów.

Odnosząc się do kwestii związków operacyjnego kształtu mikrofinansowych produktów kredytowych i nadmiernego zadłużenia, stwierdza się, iż relacje te można identyfikować w obszarach wskazujących na niedostosowanie (często świadome) cech tych produktów do oczekiwań i preferencji ich klientów. Różnice owe dotyczą m.in.¹¹:

- ceny kredytu, która, choć konkurencyjna wobec oprocentowania pożyczek oferowanych przez nieformalnych kredytodawców, często jeszcze pozostaje na poziomie utrudniającym lub wręcz uniemożliwiającym spłatę zadłużenia, szczególnie przy niskich stopach zwrotu z finansowanych nimi projektów (mikroprzedsiębiorstwa), czy też w sytuacji finansowania nimi przez mikrokredytobiorców ich bieżących potrzeb konsumpcyjnych,
- terminów finansowania oraz spłaty kolejnych rat, które mogą rodzić presję na poszukiwanie dodatkowych, dłużnych źródeł finansowania w przypadku perturbacji związanych z kredytowanym przedsięwzięciem (obniżenie popytu, awaria czy utrata narzędzi pracy, sezonowość sprzedaży) lub chwilowego problemu w obsłudze długu (choroba, strata pracy, inne zdarzenie losowe).
- ich grupy docelowej, w tym głównie kobiet, które, zaciągając zobowiązanie kredytowe, tracą na rzecz swych mężów kontrolę nad pozyskanymi w ten sposób środkami finansowymi i kierunkiem ich wykorzystania, a przez to łatwiej mogą stać się nadmiernie zadłużonymi.

Ważnym w tym miejscu staje się także fakt, iż operacyjny charakter produktu mikrokredytowego w sposób bardzo widoczny w wielu przypadkach poddaje się presji prozrostowej i prodochodowej, wywieranej przez właścicieli i zarząd instytucji mikrofinansowej, przybierającej postać np. oferowania coraz większej liczby produktów pożyczkowych, których celem jest finansowanie

¹¹ J. Schicks: *Microfinance Over-Indebtedness...*, op. cit., s. 9-10.

dóbr typowo konsumpcyjnych (np. telefonów komórkowych, sprzętu RTV i AGD, skuterów itp.) niewnoszących do przyszłej zdolności dochodowej mikrobiorecy żadnej wartości dodanej, przy równoległym ułatwianiu dostępu do tego typu oferty, czy też zwiększanie jednostkowej wartości udzielonego zasilenia mikrofinansowego, podnoszącego potencjalne dochody z takiej transakcji osiągnięte przez pośrednika finansowego i obniżające zarazem jej jednostkowe koszty. Dobrym przykładem tego typu optyki operacyjnej mikrofinansowych produktów kredytowych jest powoływany już wcześniej *casus* indyjskiego stanu Andhra Pradesh i nadmiernego zadłużenia mikro kredytobiorców, którego jedną z przyczyn była agresywna polityka wzrostu komercyjnych pośredników mikrofinansowych i podporządkowany jej charakter oferowanych produktów.

Ostatnim elementem związków mikro kredytodawcy ze stanem nadmiernego zadłużenia jego klientów, poddany opisowi, jest problematyka szeroko rozumianych procedur udzielania i egzekwowania kredytów, stosowanych przez mikrofinansowych pośredników kredytowych. Wśród kwestii dotyczących tego problemu na uwagę zasługują zagadnienia: a) słabości procedur zarządzania ryzykiem kredytowym, odnoszonych z jednej strony do jakości oceny zdolności kredytowej mikro kredytobiorców, z drugiej zaś do wykorzystania instrumentu, którym są tzw. biura informacji kredytowej, wspomagające pośredników mikrofinansowych w ocenie i zarządzaniu tym ryzykiem, b) braku lub niewystarczalności informacji przekazywanych potencjalnym dłużnikom kredytowym dotyczących specyfiki oferowanego produktu, jego konstrukcji, kosztów i zasad jego obsługi, c) dychotomii pomiędzy „łatwością” udzielenia zasilenia kredytowego a „restrykcyjnością” jego egzekwowania, tworzącą pole dla poszukiwania dodatkowych źródeł spłaty długu w sytuacjach kryzysowych, d) oparcia działania podmiotów mikrofinansowych na wykorzystaniu społecznego kodeksu honorowego i poczuciu wstydu (tzw. ekonomii wstydu) jako instrumentu zabezpieczającego ich interesy, prowadzącego do sytuacji, w której pośrednicy ci nie wahają się przed publicznym upokarzaniem swych dłużników, mającym zapewnić im zwrot pożyczonych kwot, a spychającym mikro kredytobiorców w stronę nadmiernego zadłużenia.

Jak widać, czynniki te w sposób bezpośredni łączą się z kształtem i jakością procedur wiązanych z udzielaniem i egzekucją należności kredytowych oraz tworzą pewną przestrzeń i filozofię ich implementacji przez podmioty mikrofinansowe. Istotnym jest, aby mieć świadomość, iż działania w tym względzie bardzo często są celowymi wyborami pośredników mikrofinansowych, które z jednej strony umyślnie sprzyjają zjawisku zwiększania popytu na ich produkty mikro kredytowe, z drugiej zaś skierowane są na jego ograniczanie w sytuacji, gdy zbyt wysokie zadłużenie staje się źródłem potencjalnych strat, a nie dochodów mikro kredytodawcy.

Podsumowanie

Zjawisko nadmiernego zadłużenia należy traktować jako naturalną konsekwencję aktywności kredytowej pośredników finansowych oraz relacji, jakie nawiązują oni z konsumentami ich usług w określonym środowisku prawno-ekonomiczno-społecznym. Stan ten jest na tyle niegroźny, na ile dotyczy on ograniczonej grupy konsumentów, a czynniki wywołujące go są pochodną zdarzeń o charakterze jednostkowym.

Aktualna dyskusja nad kondycją mikrofinansów oraz krytyczne oceny formułowane wobec tej formy pośrednictwa finansowego w wielu przypadkach wiążą się z kwestią nadmiernego zadłużenia, postrzeganego przez pryzmat działań podmiotów mikrofinansowych, nie zawsze realizowanych w zgodzie z duchem mikrofinansów. Zdaniem autora przyczyny większości kryzysów mikro-zadłużeniowych, doświadczanych w różnych regionach świata, leżały głównie po stronie mikrokredytodawców, podporządkowujących się prymatowi partykularnych celów biznesowych i/lub realizujących błędną politykę kredytową.

Niekorzystne efekty działania podmiotów mikrofinansowych, będące w dużej mierze funkcją procesów ich komercjalizacji, koncentracji i walki konkurencyjnej, dowodzą, iż coraz częściej doświadczamy faktu: a) odchodzenia od społeczno-socjalnej misji tej formy pośrednictwa finansowego oraz jej etyki, b) gubienia z pola widzenia podstawowego celu aktywności mikrofinansowej, którym jest walka z ubóstwem i przyczynami oraz konsekwencjami wykluczenia finansowego, a także promocja aktywności gospodarczej jako drogi do poprawy ekonomiczno-społecznych warunków życia ubogich.

Świadomość tego faktu daje podstawę do wyrażenia autorskiej opinii, iż współczesny obraz mikrofinansów nie jest przekazem jednorodnym i jednoznacznym, a budzące się wątpliwości wobec praktyki działania pośredników mikrofinansowych, łączone choćby z przyczynami i konsekwencjami nadmiernego zadłużenia, mają swoje pełne, empiryczne uzasadnienie.

Literatura

Andhra Pradesh 2010: Global Implications of the Crisis in Indian Microfinance. CGAP Focus note No. 67, Washington, November 2010.

Assefa E., Hermes N., Meesters A.: *Competition and Performance of Microfinance Institutions*, 2012, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2029568.

- Bateman M.: *Muhammad Yunus and the Faltering Reputation of Microfinance*. „India Microfinance”, March 2011.
- Bateman M.: *Why Doesn't Microfinance Work? The Destructive Rise of Local Neoliberalism*. Zed Books, New York 2010.
- Gravesteijn R., Ladesma G., Simmes B.: *Over-Indebtedness*. Oikocredit International 2011.
- Hermes N., Lensink R., Meesters A.: *Outreach and Efficiency of Microfinance Institutions*. „World Development” 2011, Vol. 39, No. 6.
- Lutzenkirchen C., Weistroffer Ch.: *Microfinance in evolution. An industry between crisis and advancement. Deutsche Bank Research current Issues Global financial markets*. Deutsche Bank AG, Frankfurt am Main 2012.
- Mahmudul Alam Mahmud: *Does Microcredit Create Over-Indebtedness*. MPRA Paper No. 339124, Munich Personal RePEc Archive 2012.
- Mauer K., Pytkowska J.: *Indebtedness of Microcredit Clients in Bosnia and Herzegovina*. FSEE, Frankfurt am Main 2010.
- Microfinance Banana Skins 2012. Staying relevant*. Centre for the Study of Financial Innovation, New York 2012.
- Microfinance in India. A Crisis at the Bottom of the Pyramid*. Legatum Ventures, Dubai 2011.
- Schicks J.: *Asking the key questions on overindebtedness*. Blue News Special editions – Overindebtedness, BlueOrchard 2010.
- Schicks J.: *Over-Indebtedness in Microfinance – An Empirical Analysis of Related Factors on the Borrower Level*. CEB Working Paper No. 12/017. Centre for European Research in Microfinance, Universite Libre de Bruxelles 2012.

OVER-INDEBTEDNESS DETERMINANTS – THE PERSPECTIVE OF MICROFINANCE INTERMEDIARY

Summary

The phenomenon of over-indebtedness presents one of the aspects featuring contemporary microfinance. The objective of the paper is to define and classify factors influencing the environment responsible for the emergence of over-indebtedness phenomenon and illustrating practices underlying microfinance entities functioning, with particular emphasis on these attributable to a microfinance intermediary. The realization of such a designated task is based on: characterizing the essence of over-indebtedness phenomenon, classifying and describing its selected determinants and presenting final conclusions referring to problems discussed in the hereby study.